

Euskara hirian: indar gidari bila

El euskera y la ciudad: en busca de una fuerza motriz

La langue basque et la ville: à la recherche d'une force motrice

The Basque language and the city: seeking a driving force

ZUBEROGOITIA, Aitor
Mondragon Unibertsitatea

ZUBEROGOITIA, Pedro
Botikazar BHI

Noiz jaso: 2015-04-20
Noiz onartua: 2015-07-20

Euskera. 2014, 59, 2. 545-571. Bilbo
ISSN 0210-1564

Artikulu honek euskara eta hiriaren arteko harremana aztertzen du. Harreman horri ikuspegi diakronikotik erreparatu zaio lehenbizi, industrializazioarekin batera euskal hirietan ernaturiko euskararen aldeko diskurtso eta jardunei arreta jarrita. Hizkuntzaren aldeko unean uneko indar gidaria identifikatuta eta azken urteotako aldaketa soziodemografikoen berri emanda, Euskal Herriko mendebaldeko hiru hiritako (Bilbo, Getxo eta Gasteiz) zenbait ekimen eta esperientzia garaikide deskribatu dira hurrena. Aurrera begira jarrita, amaitzeko, hurrengo hamarkadan ekosistema hiritartu berrian euskararen indar gidari izan daitezkeenak aktibatzeke norabide posible batzuk irudikatu dira.

Hitz-gakoak: euskara eta hiria, indar gidariak, Bilbo, Getxo, Gasteiz.

Este artículo analiza la relación del euskera con la ciudad, y lo hace en primera instancia desde un enfoque diacrónico, centrándose en los discursos e iniciativas a favor de la lengua que emergieron en las ciudades vascas a partir de la industrialización. Una vez identificadas las principales fuerzas motrices de cada momento histórico y tras dar cuenta de los cambios sociodemográficos de los últimos años, se describen actividades y experiencias contemporáneas desarrolladas en tres ciudades de la parte occidental del país (Bilbao, Getxo y Vitoria-Gasteiz). Finalmente, se han esbozado algunos apuntes que pueden servir para activar las futuras fuerzas motrices del euskera en el nuevo ecosistema urbano en el que se ha de desenvolver la lengua.

Palabras clave: euskera y ciudad, fuerzas motrices, Bilbao, Getxo, Vitoria-Gasteiz.

Cet article analyse la relation qu'entretient la langue basque avec la ville, premièrement, par une approche diachronique, en se concentrant sur les discours et les initiatives en faveur de la langue, qui ont émergé dans les villes basques, à partir de l'industrialisation. Après avoir identifié les principaux moteurs de chaque période historique et en tenant compte des changements socio-démographiques de ces dernières années, nous avons décrit les activités et les expériences contemporaines de trois villes de la partie occidentale du pays (Bilbao, Getxo et Vitoria-Gasteiz). Enfin, nous avons esquissé quelques suggestions pouvant servir à activer de futurs moteurs de la langue basque, dans le nouvel écosystème urbain dans lequel doit se développer la langue.

Mots-clés: Basque et la ville, forces motrices, Bilbao, Getxo, Vitoria-Gasteiz.

This article analyzes the relationship of the Basque language with the city. It offers first a diachronic approach, focusing on speeches and initiatives in favour of the language that have emerged in Basque cities since industrialization. Then, it identifies the main driving forces of each historical period and, after accounting for socio-demographic changes in re-

cent years, activities and contemporary experiences in three cities in the western part of the country (Bilbao, Getxo and Vitoria-Gasteiz) are described. Finally, some points are made that may serve to future driving forces for Basque in the new urban ecosystem in which it has to develop.

Keywords: Basque language and the city, driving forces, Bilbao, Getxo, Vitoria-Gasteiz.

Aldaketa soziodemografiko sakonak ezagutu ditu Euskal Herriak azken urteotan: Uriak seinalatutako moduan (2014), duela 30 urte ez bezala, euskaldunak etxe elebidunetan sakabanatuta daude nagusiki, euskararik ez dakiten lagun askorekin bizikidetzan, eta, horrez gain, euskaldun guztien erdia baino gehiago Euskal Herriko sei udalerritan bizi dira: Bilbo, Gasteiz, Donostia, Barakaldo, Getxo eta Irunen, hain justu.

V. *Mapa Soziolinguistikoa-k* (Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza, 2011a) eskainitako datuetan oinarrituta egin zituen baieztapenok Uriak. Mapa horrek Euskal Autonomia Erkidegoko (EAE) argazkiaren berri ematen du. Argazkiaren ikus-eremua zabaldu guran, urte berean kaleraturiko beste ikerketa biren emaitzak aipatuko ditugu segidan: izan ere, EAEko informazioa ez ezik Euskal Herri guztikoa damaigu V. *Inkesta Soziolinguistikoa-k* (Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza, 2011b), eta Nafarroakoa *Mapa Sociolinguístico de Navarra-k* (Euskarabidea, 2011). Bi lan horietan ageri denaren arabera, urbanizazio-prozesua motelagoa da bai Ipar Euskal Herrian (Lapurdi barnealdean eta Nafarroa Beherea eta Zuberoan baino euskaldun gutxiago bizi da BAMen), bai Nafarroa Garaian (hala ere, euskaldunen bilakaera nabarmen doa goraka Iruñean: Nafarroako hiriburuan %5 dira elebidunak 65 urtetik gorakoen artean, eta %18,8 16-24 urte bitartekoaren artean).

Ñabardurak ñabardura, joera nagusia euskaldunen hiritartzearena izanik, artikuluko honen helburua da, batetik, identifikatzea zeintzuk izan diren euskararen indar gidariak euskal hirietan, eta, bestetik, iraganean euskarari bizi-indarra transmititu zioten bulkada horiek moteldu-antzean sumatzen ditugun honetan, deskribatzea Euskal Herriko mendebaldeko hiru hirietan (Bilbo, Getxo eta Gasteiz) ernaturiko dinamika interesgarri batzuk. Behin hori eginda, iraganeko esperientziak eta hiru hiri horietan antzemandako mugimenduak gogoan, euskarari ekosistema hiritar berrian leku eroso batzatzeko norako posible batzuk aipatuko dira erremate modura.

1. Nondik gatozen: hiria, euskararen galbide

Josu Larrinagak bere doktorego-tesian (2013) aipaturiko kontzeptu bati erreferentzia eginez abiatuko dugu atal hau: *irekiera simbolikoari*, alegia. La-

rrinagaren arabera, irekiera sinbolikoa da lurraldean dauden hegemonia kulturalak deseraiki/berreraikitzen direneko unea. Euskarari dagokionez, XIX. mendearen bigarren erdialdea da hegemonia kulturalak deseraiki/berreraiki zireneko momentu giltzarri horietako bat. Larrearen iritziz:

Industria eta Aitzinamenduaren itzalpean, baina kontrabandoz, ekartzen digute, ez elez bai obraz, euskaldunen zokoratze sozial eta politikoa, iduriarazten aipatu prozesu hau berez sortua dela, jainko ttipi baten manuz edo zientziaren argitan hala emana. (...) Eskuara ala progresoa? Biak beretu gogo baitzituzten -baitituzte- kinka horretan. Aurretiaz, progresoaren igarleen asmoak: ezinbestekoa indar produktiboen prozesu baragaitza. (...) Kasurik hoberenean, euskaldungoa sinpatiaz tratatu dutenotan, erorikoa, ezinbestekotzat jotzen dute (...) (Larrea, 1998: 33)

Humboldt eta Reclus aipatzen ditu Larreak prozesuaren ekidinezintasunaz mintzo direnen adibide gisa, eta, horrez gain, Campionen berbak ere biltzen ditu, ideia fatalista horiek zelan azaldu ohi ziren deskribatzen duten berbak (Larrea, 1998: 34). Sobera ezagun da, horren harira, Unamunoren Bilboko XX. mende hasierako hitzaldia (ikus horri buruz Aranbarri, 2000), eta gisa berean hitz egin zuen Barojak berak ere (1901) urte hartan bertan.

Zein izan zen euskaldun-jendearen jarrera prozesu horren guztiaren aurrean? Arrese Beitiaren «Ama euskeriari azken agurrak!» olerki sarituak (1879) ilustratzen du oro har bazterretan nagusi zen larrimina. Plano politikoago batera etorruta, garaiko foruzaleek diskurtso jakin bat eraiki zuten horren inguruan:

Lehengo mendearen akabailan, egitura politiko berriek bere doktrina eskola, kaserna, Afrikako gerlak eta prentsaren bidez zabaltzen zutela, foruzale karlista eta liberalek eratu zuten imaginario *fin de siècle* bat euskal klase azpiratuen kontsumorako. (...) Ama euskara, semeek ahantzia; erderazale egin zirelako, zigor bezala Foruen galera. Forurik gabe umezurtz, biluzik gainera, harkaitzak eta mendiak direla euskara, foru eta moral katolikoaren azken gordelariak. Ama, Euskara esan nahi baita, beti eri. Euskara dohakabea, Gernikako arbolaren oinean dago, indarge, etzanik, atsotua edo Bizkaia bezala, hiltzeaz. Baso eta oihanak soilduak, arbolak hostorik gabe, euskal

semeak nigarretara emanak. Atarramendu onik ez basamortu bilakatu zaigun paisaian. (Larrea, 1998: 35).

Aurrerabidea eta industrializazioa izan ziren aldaketa handia eragin/ekarri zutenak, eta bata zein bestea *topos* konkretu batean gorpuztu ziren: hirian.

Lehen Karlistaldian -Durango salbu- Hiria zen etsai, orduko klase nazional bakarraren etsaia, Hiriaren kontrako sentimen horiek plazaratu zituzten gure koblakariak:

Zerra, zerra, Bilbao hire portaliak, / Jar beitez, jar harmetan hire begiraleok! / Egin zak auhen, egin, hiri superra! Erori behar baituk, erori lurrrerat!

Edo, laburrago, *Detzagun xeheka hiriak!* Ehunen bat urte berantago, Oxobik *Eskualduna*-n izkiriartzen zuen: «Euskaldunen gogoia ez othe da nahasia, zikindua, itsas-bazterretik eta hirietatik heldu zaizkigun lege mota guziez? Nola atxik gogoia garbi?» (1935/IV/3). Eta artikulu berean: «Ez ginuke Baiona, Eskual Herri etsenplu nahi». Eta Bilbo? *Bilbo mutiri!* karlisten kantetan. Ez ote zuen, bada, Oteizak Bilboren kontra izkiriatu 1960/70 urteotan? (Larrea, 1998: 36).

Ez zen aurrerago ere aipatuko dugun Oteiza izan Bilbo madarikatu zuen bakarra. Hara zelan mintzo zen Unamuno (2002: 153), barbarako, XX. mendea hasi berritan: «Siempre que podíamos nos íbamos al monte, aunque sólo fuese a Archanda, a execrar de aquel presente miserable, a buscar algo de la libertad de los primitivos euscaldunes que morían en la cruz maldiciendo a sus verdugos y a echar la culpa a Bilbao, al pobre Bilbao, de mucho de aquello.» Urteak geroago, berriz, hari beretik tiraka jarraitu zuen Arestik (in Zuberogoitia eta Zuberogoitia, 2008: 180-181): bateko «(...) euskera etsaia bakar bat dago, Bilboko kapitalismoa (...)», besteko «Bilbaogatik kexatzeaz ez naiz inoiz kantzatzen (...)», hurrengo «askaotik sendejara / bilbaon / esperantza / oso mehar, ilun eta laburra / da»...

Kontuak kontu, euskara hil hurran sumatzen zen hartan, arrisku horri aurre egiteko erantzun-modu bi erne ziren Bilbon bertan XIX. mendearen hondarretan: sabindarrek sustaturiko erantzun erromantiko-aberkoia bate-tik, eta Resurreccion Maria Azkueren inguruan mamituriko erantzun kulturalista bestetik.

(...) gorpu zen arima gabeko hezur hutsez [mintzatu zitzaigun] Azkue, 1891n: «*Erbesteko hamarrakaz lotu eta eskubide urtetsuen hautsaz itota dandarrez eroan dala Bizkaiaren arimea Euskal Herrira: gugan bere hazurrutsa itzi dabe*». Hortaz bada bizkaitar deputatuei eskainitako *euskal izkindea*, eskatuz, bide batez, Azkueren lehen liburu hura Bizkaia zenaren «*hil-oheganean*» jartzeko, «*Bizkaia berbixtu dadinera-ko*», bizkaitarrek gogo-bihotzez «*maite baitute bere ama laztana*». Ez da konpainia makala Bizkaia zenaren ondoan, hizkuntza «*zendu*», hizkuntza «*hil*» baten gramera bat: *euskal izkindea*. Azkueren asmoa Bizkaia defuntuari «*bizi barria eta ez hilkorra emon ahal izatea*». (Larrea, 1998: 37).

Jakina da Aranaren lorpen handiena giroan antzematen zen ezinegona katalizatzea eta behar zen erantzunari forma ematea izan zela. 1880ko hamarkada amaieran diskurtso integrala eratu zuen euskal herritarren larriminei konponbidea emateko asmoz eta hurrengo hamarkadako lehen urteetan doktrina berria zabaltzeari ekin zion. Abertzaletasunaren eta independentismoaren sorrerak lurrikara indartsua eragin zuen eta epizentroa Bilbon kokatu zen, non bestela. Mezu berria guztiei zuzendua zegoen baina, hizkuntzaren etorkizunari dagokionez, hazi zabaldu berriak gaztediaren lur emankorretan eman zituen fruiturik oparoenak.

Hiriko gazte askok orduan hartu zuten euskararen bidea. Hautu hori, edozelan ere, ez zen oinarritu soilik Abandokoaren ekarpenean. Euskal Pizkundearen lehen urrats horiek askoz ahulagoak izango ziren Azkueren lan eskergaren faltan. Resurreccion Mariak institutu probintzialeko euskara katedra eskuratu zuen 1888an eta bertan jarraitu zuen (mende hasierako tarte batean izan ezik) 1920ra arte. Hamarkada horietan zehar, ehunka bilbotarri gramatikaren oinarriak irakasteaz gain, Azkuek martxan jarri zituen bi aldizkari, akademia bat, antzoki txiki bat eta beste hamaika ekimen. Berba batean, hazi desberdinek (bata politikan oinarritua, bestea kultur arlokoa) bat egin zuten gazte hiritar abertzaleak euskaraz bizitzeko aukerak sortzen hasi zirenean. Keperin Xemein izan zen horietako bat, eta, berak zioen bezala (Zuberogoitia eta Zuberogoitia, 2008: 61), belaunaldi berria erabilerara jauzi egiteko beste adoretu zen: «*Mutillen artian talde bat sortu zan, alkarrekin beti euzkeraz egiten ebenak, naiz-ta bilin-bolaka eginda be*».

Mugimendu hori Bizkaiko hiriburuan mamitu arren, ez zen mugatu Bilboko Zazpikaleetara. Batetik, goi mailako erakundeen sorrera eragin zuen: Eusko Ikaskuntza 1918an eta Euskaltzaindia 1919an. Bestetik, Donostian ere Pizkundeak indar berezia hartu zuen Aitzolen gidaritzapean eta, neurri apalagoan, baita Iruñean ere. Ezaugarriei dagokienez, bi azpimarratuko ditugu: mugimendu hiritarra zen, eta garaiko adierazpide politiko, sindikal eta sozialei estuki lotuta zegoen. Hortaz, hiruzpalau hamarkadatan euskarak Euskal Herriko hirietan zuen presentzia handitzea lortu zuen eta maila nazionaleko egiturak sortu zituen. Hilzorian izanikoak sasoia berreskuratu behar zuela zirudien, baina bidea okertu egin zen.

1936ko gerrak moztu zuen Euskal Pizkunde labur hori, errotik moztu ere, hainbestearino non hurrengo urteetan Hego Euskal Herrian apenas izan zen euskal kultur adierazpenik bizitza publikoan. Azkue izan zen basamortu hartan ureztatze-lanei ekin zien lehenetarikoa, gerraoste betean Euskaltzaindia berriz martxan jartzeko lanei buru-belarri lotuta (ikus horri buruz Zuberogoitia eta Zuberogoitia, 2008: 126 eta 139-142). Irigoienen arabera, beldurra galtzen hastea izan zen lehen lana garai zail haietan: «Gerra amaitu eta segidan ni eskolan hasi nintzen. Gure eskola-giroan euskara guztiz galarazita zegoen. Beldurra zen nagusi. (...) Euskara-kontuan, niretzako, lehenengo beharra izan da beldurra kentzea» (Irigoien, in Zuberogoitia eta Zuberogoitia, 2008: 146-147).

Alberdik (2000) deskribatzen du zelan, behin beldurra galtzen hasita eta Erregimenaren beraren larderia apur bat nasaituta, satorrak baino lurperago zeuden haiek apurka-apurka burua ateratzen hasi ziren. Momentu horretan, 1960ko hamarraldian batik bat, bigarren irekiera sinboliko batekin egiten dugu topo: erdararen hegemonia kulturala hein batean deseraiki eta euskal kulturaren loraldi bati bide eman zion mugimendu batez ari gara. Mugimendu hori bi tankeratako erantzunek hauspotu zuten:

- Abangoardia berria osatuko zuten erantzun aurremodernoak ditugu batetik; horietan aitzindari izan zen Oteiza (1963), zeinak, iraganera begira jarrita (cromlech neolitikoa izan bere bere pentsamenduaren totem nagusienetako bat), imajinario oso bat eraiki eta lur-jota zegoen euskaldun-jendearen autoestimua altxatzen asmatu zuen. Erantzun au-

rremoderno horien zakuan sartzeko modukoak dira, halaber, 1965 ingurutik 1972ra bitartean euskal kulturaren ikur ezagunenetakoak izan ziren *Ez Dok Amairu* taldekoen zenbait adierazpide, hala nola ordura arte ia erabat bazter utzia zen txalapartaren erabilera edota aspaldiko motibo zuberotarrekin osatutako unibertsoa (ez alferrik, mugimendu honen izena bera ere tradizio mitiko-alegorikotik dator, Azkueren *Euskalerrriaren yakintza* liburuko Martin Errementariaren ipuinetik jaso baitzuen Oteizak).

- Erantzun aurremoderno horien aldamenean, diskurtso moderno, konpaktu, trinkoa mamitu zuten beste batzuek. Arestiren harriaren metaforak irudikatzen du ondoen arrakala bako diskurtso hori, etorkizun hobe batekiko fede hori. Existenzialismoak eta engaiamenduak blaituriko gazteek egitura eta produktu berriak sortzeari ekin zioten, eratzen hasi berria zen euskara batua ikur modura hartuta: euskalduntze- eta alfabetatze-eskolak, euskara ikasteko metodoak, hiztegiak, argitaletxeak (Lur), diskoetxeak (CINSA), testuliburuak (Iker taldekoen *Saioka* saila), egile garaikideen lanak taularatzen zituzten antzerki-taldeak (Jarrai, Kriselu), «Gazte Naiz» saila *Zeruko Argia* aldizkarian...

Aipatzekoa da, era berean, neurri handi batean fenomeno hiritarra izan zela hori ere: Kursaalgo sotoetan erne zen *Ez Dok Amairu*, Donostian zuten kuartel nagusia Lur eta Jarrai-koek, Bilbon zegoen kokatuta CINSA, hantxe ari zen Aresti ere bazterrak astintzen, hantxe zebiltzan Kriselukoak, hiztegitintzan zein gau-eskoletan zihardutenak, Iker taldekoak...

Bulkada aurremoderno zein moderno horien ondorioz, astindua eman zion *gaztedi berriak* ordura arteko kultur munduari. Batzuen zein besteen jardunak izan zuen eraginik. Euskalduntze-alfabetatzeaz mintzo, adibidez, hara zer dioen Edurne Brouardek:

1980ko hamarraldian sekulako *boom*-a izan zen matrikulazioetan; egin kontu garairik onenetan, hamarkada erdialdean, 5.000 ikasle geneuzkala Bilbon (...) *Boom* hura apur bat fiktizioa ere bazen: asko ziren hiruhileko baterako izena eman eta gero bueltatzen ez zirenak, edo moda hutsagatik apuntatu eta laster nekatzen zirenak... Hamarkada amaieran egoera egonkortu egin zen, eta, argazkia erreialago

bihurtzeaz batera, matrikuletan beherakada handi samarra izan genuen: euskara ikastera zetorrena horretara baino ez zetorren jada, ez beste ezertara. Gogoan dut, horren harira, zelan Errekaldeko garaie-tan [Bilboko Errekalde auzoko AEKren euskaltegian aritu zen Brouard] batzuk beti *Egin* besapean zekartela etortzen ziren, nahiz eta eskolak gauzez izan; euskara ikastea mugimendu orokor baten parte bat gehiago zen orduan askorentzat. Gaur egun gauzak asko aldatu dira (Zuberogoitia eta Zuberogoitia, 2008: 268-269).

1980ko hamarraldi amaieraz ari dela, «euskara ikastera zetorrena horretara baino ez zetorren jada» dio Brouardek. Izan ere, 1980ko hamarraldian erakundetze berriaren lekuko izan ginen Hego Euskal Herrian, eta, Euskal Autonomia Erkidegoan behinik behin, erakunde berrien sorrerak ondorio zuzenak izan zituen: «1980ko hamarraldian (...), ofizialtasunarekin, gauzak asko aldatu ziren, euskara diru-bide bihurtu zelako asko eta askorentzat (...) zabaltze handia egon zen, hainbat idazle, itzultzaile, irakasle... agertu ziren bat-batean» (Llerandi in Zuberogoitia eta Zuberogoitia, 2008: 251).

Lanpostua eskuratzeko hizkuntza-profila egiaztatu beharrak motibazio pragmatikoak nabarmen igotzea ekarri zuen. Bi tipo idealekin egiten dugu topo, honenbestez, 1980ko hamarkadan: batetik, erakundetze berria onartzen ez zuen sektore bat, bertako kideek hizkuntza nagusiki motibazio identitarioak tarteko ikasten/aldezten zutela; bestetik, ofizialtasun eratu berriak sustaturiko erakundeen titulu eta eskabideak betetze aldera euskara ikasten zihardutenak.

Horiek horrela, aurrez aurre zeuden bi polo joan ziren osatzen, horietako bakoitzak bere dinamika eta ekimenak sustatzen zituela: 1970eko hamarkadan sortutako gau-eskolak AEKn elkartu ziren bitartean, Eusko Jaurlaritzak HABE sortu zuen 1983an; 1980an eratutako EAEko gobernuak Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza jarri zuen abian, eta herri-mugimenduak, aldiz, Euskal Kulturaren Batzarrea (EKB) eratu zuen 1983an, euskalgintzako erakundeak koordinatzeko eta euskararentzat plangintza orokorrak bultzatzeko asmoz; hainbat euskaltzalek *Euskaldunon Egunkaria* proiektuari ekin zioten hamarkadaren erdi aldera, eta Jaurlaritzaren Kultura Sailak antzeko egitasmo bat diseinatu zuen... Bi polo horien arteko talka Hego Euskal Herri osoan gorpuztu bazen ere, hiriak

izan ziren borroka-zelai printzipal, bertan biltzen baitziren batzuen zein besteen indar nagusiak.

Polarizazio hori gainditzeko dinamika, berriz, tamaina ertaineko hainbat herritan (Arrasate, Durango, Eibar...) hasi zen, baina laster bota zituen erroak hirietan ere. Ika-mika guztien gainera pentsamolde eta tipologia desberdinetako euskaldunak batzea eta euskara beste dinamika batzuen periferiatik diskurtsoaren erdigunera ekartzea izan ziren lehen euskara elkar-teen oinarri sendoenak. Intuiziotik hazitako bide berri horri ekarpen teoriko garrantzitsua egin zion Sánchez Carriónnek, 1987an argitaratutako *Un futuro para nuestro pasado* liburuarekin. Eguneroko praktikek eta oinarri teori-koak bat egin zuten une horretan *tsunami* txiki bat eratu zen euskal hirietan. Orduan sortu ziren hiriburu- eta euskara elkarteak eta tokiko komunika- bideak, batzuk zein besteak herri-ekimenaren lanari esker. Udaletatik heldu zitzaion babes, salbuespenak salbuespen, mugatua izan bazen ere, 1990eko lehenengo urteetan bazirudien haizeak hizkuntzaren alde jotzen zuela: eus- kaltegieta aurreko hamarkadan baino jende gutxiago zebilen arren milaka ziren urtero-urtero izena ematen zutenak, *Egunkaria* bera ere irakurleak irabazten eta bere lekua egiten ari zen, Bilbo erdian Kafe Antzokia leku erreferentzial bihurtu zen...

Kontuak kontu, dinamika horri Kontseiluaren 1997ko kanpainarekin heldu zitzaion amaiera. Urte horretako Gabonetan milaka euskaltzale bildu ziren Euskal Herriko bost kirol-zelaitan. Ekitaldia oso ondo atera zen, bazi- rudien hurbil zegoen mende berriak aurrerakada nabarmena ekarriko ziola euskarari baina aurreikuspenak, honezkero ederto dakigunez, ez ziren bete.

2. Non gauden: motorrak gripatuta?

Euskara elkarteak euskarari zentraltasuna emateko lanean ari ziren bitar- tean, urteak ziren jada postmodernitatea ate-joka ari zitzaigula. 1970eko hamarraldiaren bigarren erdian hasita, Arestiren harria harea bihurtuta antzeman zitekeen *Etiopia*-n (Atxaga, 1978), liburu horretan ageri zen an- fora hautsia bere lehen diskoko ikono nagusi bihurtu zuen Ruper Ordori- kak, Franco hil berritan «*Nik ez dut amets haundirik / zeru ederrik eskeintzen,*

/ etsipenaren mugetan zuekin nago bizitzen. / Nik ez dut solas lodirik etorkizunaz egiten / bat-bateko librakuntzaz ez dut aspaldi sinisten» abesten zuen Letek...

Dena dela, bulkada militanteak gasolina-horniketa lanean jarraitu zuen hurrengo urteetan, eta hala jarraitzen du oraindik, baina testuingurua ez da duela 30-40 urtekoaren parekoa, ezta hurrik eman ere: artikulua honen hasieran aipaturiko aldaketa soziodemografiko sakonei eranstekoak dira azken urteotako migrazio-mugimenduak, eta ezin ahantzi berauen poderioz kulturantzatasunaren eta eleaniztasunaren presentzia areagotu egin dela Euskal Herrian. Horrez gain, globalizazioaren zein unibertso birtualaren eta sare sozialen eraginez, espazioaren eta identitatearen gaineko pertzepzioak ere ez dira duela urte batzuk bezain monolitikoak, ez behinik behin gazte-jendearen kasuan (ikus horri buruz Díaz, 2014). Garai likidoon eraginak jendearen bizipenak aldatu egin dituela, azken batean:

Garai batean, arrazoi identitarioak, politikoak, folklorikoak... medio, tentsioz bizi zen euskararekiko harremana. Euskaltzaleak lubakietan zeuden, militantzia eta atxikimendua gotorrak ziren. Gaur egun, gero eta zailagoa da (bakarrik) euskararen militante izatea. Erakargarritasun gutxi du. Kontraesana dirudi, baina errazagoa, naturalagoa eta erakargarriagoa dirudi Zalduondoko bertsolaria, Hala Bedi irratiko esataria edo Gaztetxeko antolatzailea izateak euskaltzale izateak baino. Eta denak dira euskaraz bizitzeko plataforma egoikiak (Agirre, 2015: 86).

Brouardek arestian zioen moduan, euskara ikastera doazen ikasle asko eta asko horretara baino ez doaz jada, ez Oteizaren ildotik euskal arimaren bila edota Arestiren aitaren etxea defenditzera. Euskara elkarteetan ere antzeman da joera hau, bereziki azken hamar urteotan: hasierako lantalde zabalak mehetuz joan dira, segidarik ezak jendea kezkatu du, bazkideak jarrerara aktiboak albo batera utzi eta kuota ordaintzera mugatu dira. Geldoaldia iristearekin batera ugaritu egin dira gogoetarako foroak eta adituen eta arituen hausnarketak. Nola lortu euskara gazteentzat erakargarri bihurtzea? Zein da erabilera pizteko zapaldu beharreko tekla? Zergatik ez da handiagoa euskarazko produkzio kulturalaren kontsumoa?

Badago galderok erantzutera ausartu denik ere; horien artean bi aipatzearen, Amonarriz (in García, 2013) eta Etxegoien (2004) aukeratu ditugu. Ña-

bardurekin izanagatik, biek ala biek uste dute gako berriak hizkuntzaren arlo estetiko eta ludikoan bilatu behar direla, hiztuna gustura aritu behar dela berba egiterakoan eta jolasak jardunaren zati esanguratsu bat hartu behar duela, bereziki gazteen kasuan. Inor gutxik ukatuko du euren ekarpenak (eta bestelako ildoak jorratu dituzten beste askorenak) balagarriak direla, baina ez dirudi erdi itzalita dauden motorrak martxa betean jartzeko besteko indarrik dutenik (bereziki botere-guneak ez badira buru-belarri inplikatzeko ildo horien alde).

Horri gagozkiola, ilusio antzutzat, inora ez garamatzen liluratzat jo du Ariznabarretak euskara biziberritzeko asmoz osaturiko zenbait saio eta diskurtso:

Euskaldunok urruti beharko genuke utopiko inozo izatetik; baina, paradoxikoki, abaildu zaigun epelkeria ideologikoaren ondorioz imajinetan ezkutatzeko zaigu hurbileko izadia. (...) Perbertsoa, espazio diglosikoan euskaldunari eskatzen zaion sedukzio ariketa ridikulua. (...) Hipokrita, gure kulturarekiko begirada xamur antropologiko aingerutar hutsala. (...) (Ariznabarreta, 2012).

«Epelkeria ideologiko» hori astindu nahian, botere-harremanetan, izaera kolektiboan eta motibo identitarioetan indarra jartzen duen diskurtso berria ere hasi da erretzen ezarian-ezarian (ikus, adibidez, Arbelaitz, Eizagirre eta López, 2015). Ugaritzen ari dira, era berean, euskara hautu pertsonal hutsaren esparrutik atera nahi dutenen esanak. Horien adibide ditugu, esate baterako, Lorea Agirrek aurtengo Korrikaren amaierarako prestatutako mezuan ageri ziren berbak: «(...) euskal hiztunona auzi politikoa da, (...) auzi publikoa da (...)».

Bada, azkenik, trakzio-lanaren premia aitortuta ere, euskarazko jarduna ahalik eta modurik naturalenean bideratzea hobesten duenik; Zalbidek (2007) «bide batezko euskalgintza» deritzo jarrera horri («berariazko euskalgintza» litzateke haren aburuz hautu militanteagoaren aldekoa). Hona bide batezko euskalgintza horren aldeko adibide txiki bat: «Ados, behar dugu «nukleo gogor» bat, berme instituzional eta sozialen bila lan egingo duena. Baina, euskaraz bizitzeko hautua ohartu gabe egiten duen jende euskaltzale gero eta gehiago dago. Eta ez daukagu behin eta berriz euskaltzaleak direla gogorarazten jardun beharrik» (Agirre, 2015: 86).

Edozelan ere, motibazio identitario, ludiko, estetiko zein pragmatikoeak hauspotuta, kontua da euskarak mendebaldeko gune hiritarretan irabazi dituela azken urteotan bere hitzun berrietako asko, besteak beste gune horietan esperientzia interesgarriak burutzen ari direlako. Berauen berri izango dugu hurrengo puntuan.

3. Mendebaldeko esperientzia hiritarrak:

Euskarak aurrera egingo badu, aise ondoriozta daiteke hirian aitzinatu beharko dela: hiriek hartu duten pisu demografikoak zein lurraldearen antolaketan eta bizimodu-ereduen zabalkundearen duten garrantziak hala pentsatzera garamatzate, ezinbestean. Hori horrela, Euskal Herriko mendebaldeko hiru hiritako esperientzia batzuen apunteak bilduko ditugu segidan, hausnarketarako material modura.

3.1. Bilbo: ahalmen handiko metropolia

2014ko abenduan iritsi zaigu albistea: Alondegiaren izen berria AZ izango da, hau da, Azkuna Zentroa. Eraikinari alkate ohiaren izena jarri izanak batzuen aurkako jarrera eragin du, zenbaiten ustez durangarra ez baitzen izan euskarak Bilbon eduki duen lagunik handiena. Albistek badu, ordea, bere ifrentzua: Bilbo erdiko azpiegitura kultural nagusienetakoak euskarazko izena izango du etorkizunean. Hizkuntza-paisaia aldatzeaz harago doa izen-emate hau, hiriko eraikin nagusien bataioa hiriaren zuntzik sentiberena ukitzera heltzen den esangura sakoneko ekintza baita (horri buruz jardungo dugu aurrerago, 4.1 puntuan). Ezin jakin, hori bai, gertaera hori inflexio-puntu baten adierazle izango ote den.

Hausnarrean jarrita, duela ia hogeita hamar urteko garaiak datoz gogora. Jose Maria Gorordo alkateak, bere agintaldia hastearekin batera (1987an), hiria euskalduntzeko plangintza zehatza garatzeari ekin zion. Bi urte lehenago sortutako Euskara Zerbitzua Koldo Celestino Herri Batasunako zinegotziaren ardurapean geratu zen eta hiru lan-ildo jorratu zituen hurrengo urteetan: Udala bera barrutik euskalduntzea (hizkuntza-eskakizunak ezarri,

kiroldegiak elebitasunera ekarri etab.); kanpora begirako lana (gurasoentzako eskolak eskaini, Euskal Txokoak sortu...) eta, azkenik, herri-taldeekin elkarlana. Hirugarren ildo honen barruan kokatzen dira bai hainbat hitzarmen (tabernariekin, sindikatuekin, merkatariekin), bai *Asfaltoan ere bai* bezalako kanpainak.

Bide emankorra izan zen hura eta, akatsak akats, kontsentsu zabala lortu zuen. Bazirudien euskarak hamarkada luzeetako estigma gainetik kenduko zuela udal-agintearen eta herri-ekimenaren arteko aliantzari esker. Ez zen hala izan ordea. EAJren baitako barne-tirabirak zirela medio Gorordok alkatetza utzi behar izan zuen eta, hurrengo agintaldian, 1987an abian jarritako prozesua indarra galduz joan zen, ia desagertzearaino.

Ondoren etorri zena ondo ezaguna da: batetik, Udala, tarteka ekimen interesgarriak garatuz, hamar urte bete berri duen *Harrapazank* kasurako, baina, oro har, plangintza zehatzik gabeko ekimenak bultzatzen, motel eta lotsatu antzean (gogoan dugu, adibidez, *El euskera amable. Orain bai, horrela bai* merkataritzara zuzendutako kanpaina: oharkabean izan arren, mezu horrekin euskara desatsegin bat ere bazegoela aditzera eman zuen Udalak, eta, horrez gain, euskara sustatzeagatik barka-eskean zebilela ematen zuen); bestetik, herri-ekimenetik jaiotako hiruzpalau proiektu independente, euren arteko koordinazio bakoak eta, desberdintasunak desberdintasun, eragin mugatukoak. Horren ondorioak begi-bistan daude: ezagutzak nabarmen gora egin arren D ereduari eta euskaltegien lanari esker (Eustaten 2011ko datuen arabera, euskaldunak %22.10 dira hirian eta euskaldun hartzaileak, berriz, %21.80), baina erabileraren datua %3 bueltan dago kateatuta (*Prest*, 2012; Soziolinguistika Klusterra, 2011).

3.2. Getxo: elkarlana ipar

Bestelakoa da Uribe Kostako hiriburuaren egoera. Ezagutza-datuak Bilbokoak baino apur bat hobek badira ere (Eustaten arabera 2011n %28 ziren euskaldunak eta %32 euskaldun hartzaileak), erabilera altuagoa da (Soziolinguistika Klusterraren arabera, %9koa 2011n, goranzko joerarekin). Zer dela-eta alde hori erabileran Bilbotik Getxora? Honako hau izan daite-

ke fenomenoa azal dezakeen arrazoietakoa bat: Getxon, Bilbon ez bezala, Udalak eutsi egin dio duela urte batzuk hasitako bideari.

Izan ere, 2001ean hiriko udal gobernuak, Iñaki Zarraoa EAJko alkatea buru zela, Euskara Zerbitzua sortu zuen. Bilbon bere garaian martxan jarritako lan-ildo berberei ekin zieten Getxon ere. Udal barrura begirako Erabilera Plana, kanpora begirako egin beharrekoak (hitzarmengintza, helduen euskalduntzea, etab.), eta, hirugarrenik, elkarlana udalerriko talde eta elkarte euskaltzaleekin (UK aldizkaria, ALBE bertso-eskola, Bizarra Lepoan Euskara Elkartea etab.). Azken bi ildoak lantzerakoan indar berezia jarri zuten aisialdian eta kirolean. Ume eta gazteen erabilera-datuei erreparatuta (eurak baitira bi esparru horietako protagonistak), asmatu egin zutela ematen du, udalerriko batez bestekoen gainetik baitaude.

Edozelan ere, Getxoren kasuan nabarmentzekoak dira ondorengo bi puntuak: bata, urte hauetan zehar botere-gune politikoaren eta herri-ekimenaren arteko elkarlana gauzatu dela (azpimarratzeko moduko kontua, batez ere aintzat hartuz gero zein zaila den honelako sinergiak lortzea Euskal Herrian); bestea, apustuari eutsi egin diotela, koiuntura guztien gainetik eutsi ere. Desberdinen arteko elkarlan hori artikulatzen hasi dira Gasteizen ere, hurrengo atalean ikusiko dugun moduan.

3.3. Gasteiz: lidergo partekatua urratzen?

Datu soziolinguistikoei erreparatuta, atentzioa ematen du Gasteizen azken urteotan izaniko bilakaerak:

Gasteizko biztanleen artean 5etik 3 erdaldun elebakarrak dira (%57). Elebidun hartzaileak (...) %18 dira. Euskaldunak, berriz, biztanleriaren %25 dira (...). 1986tik 2006ra laukoiztu da euskaldunen portzentajea. (...) 1996etik 2006ra, euskaldunen portzentajeak 11 puntu egin du gora [55.075 euskaldun orotara] eta elebidun hartzaileen portzentajea ere hazi egin da (...) [41.353 elebidun hartzaile]. Erdaldun elebakarren portzentajeak, beraz, behera egin du (12 puntu). (Euskaraba, 2009: 3).

Alabaina, 2006ko datu horiek 2011koekin alderatuz gero, Arabako hiri-buruan euskaldunen kopuruak apur bat behera egin zuela egiazta daiteke:

2006ko 55.075 euskaldunak 52.298 ziren 2011n; haatik, beste 60.851 «ia-euskaldun» ageri dira 2011n, 2006ko 41.353 «elebidun hartzaile» haiek baino dezente gehiago (ikus Eustat, 2011).

Bilakaera, beraz, euskararen aldekoa da oro har: euskaldunak eta elebidun hartzaileak kontuan hartzen baditugu, hamar gaztetatik zortzi (%78) gutxienez elebidunak edo elebidun hartzaileak dira (Euskaraba, 2009: 3). Bilakaera horretan zerikusi zuzena du B eta D ereduak izaniko hazkuntza, baina garrantzitsua da, era berean, helduen euskalduntze-alfabetatzearen eragina, urtero 6.000 lagunetik gora baitira Gasteizko euskaltegi-tan eta autoikaskuntza-zentroetan euskara ikasten dutenak (Euskaraba, 2009: 7-8). Araban 5 euskaldunetatik 4 (%79,3), bestalde, euskaldun berriak dira: eskolan edo euskaltegian euskalduntutakoak, alegia (Euskaraba, 2009: 17). Ezagutzak gora egin izanagatik, ordea, erabilera-tasak oso apal segitzen du: %2koa 1989an, %4koa 2006an, eta %3.1ekoa 2011n (Al-tuna, 2011: 567-568).

Datuak horiek izanik, Agirreren ustez esan daiteke «aldaketa handia eta ikusgarria izan dela Arabakoa, euskararen aurrerabidean»; Gasteiz izan da bere iritziz aldaketa horretan «tropelburu». Bertako Mintzalagun «programa erraldoia» eta abiatu berri den Oihaneder Euskararen Etxea jartzen ditu esanikoaren adibide modura. Jardun horien atzean bi ardatz daudela azal-tzen du: batetik, gizarte-ekimenez diharduen euskalgintza, eta, bestetik, erakundeetatik antolaturiko ekimenak (Agirre, 2015: 74 eta 81).

Herri-mugimenduaren inguruan antolaturiko euskalgintzaz, euskara el-karte arabarrak «nahi baino egitura ahulagoak» izan direla dio, eta neurri batean «kontra (eta eroso?)» jarrera presente izan dela iradokitzen du. Ho-rrez gain, euskalgintza herritarrak azken urteotan erakundeekin interloku-zio zuzenagoa izateko aukera izan duela dio, baina horrek «gizarte-mugi-menduen erlaxazioa eta desaktibazioa» ere eragin du bere ustez (Agirre, 2015: 77, 79 eta 80).

Aginte publikoei dagokienez, Arabako Foru Aldundiak euskalgintzaren nukleo gogorraren sustatzaile nagusi izan beharko lukeela dio, baina pun-tuan eransten du erakundeei gehiago konprometitzea falta zaiela eta uzkur ageri direla herritarrei erabakiguneetan parte hartzeko aukerak eskaintze-

rakoan. Horren aurrean, «benetako lan banaketa erreala» eta «bi norabide-tako hurbilketa» aldarrikatzen ditu (Agirre, 2015: 82-85).

Kultura-aldaketa hori gorabehera bakoa ez dela izango iragarriagatik, etorkizuna hortik urratu beharra dagoela deritzo, bide horretan Gasteizen inauguratu berri den Oihaneder Euskararen Etxea probaleku egokia izan daitekeela gaineratuta. Izan ere, Oihanederren espazioa eta denbora partekatzen dituzte Udaleko Euskara Zerbitzuko lau teknikariek eta gizarte-ekimenez abiatutako Lazarraga Kultur Elkarteko lagunek (Gasteizen euskarari eta euskal hiztunei euren proiektu, produktu eta dinamikak erakusteko/garatzeko leku duina eskaini gura dien kafe antzokiaren egitasmoa sustatzen diharduen elkarte da berau).

Aipaturiko guztiak (datu soziolinguistikoek zein herri-mugimenduen eta erakundeen arteko elkarlanak) eta azken boladan erne diren beste zenbait ekimenek (Hirinet euskara hutsezko web gasteiztarra, herrialde guztian astero-astero zabaltzen den *Alea* aldizkaria, euskarari gero eta leku gehiago eskaintzen dion Hala Bedi Irratia...) adierazten dute zerbait mugitzen ari dela EAEko hiriburuan.

4. Aurrera begirakoak

Badugu euskaraz bizitzeko gai dela badakigun masa kritiko gero eta zabalago eta anitzagoa, euskalgintzak antolatzen duenaren xede-talde egoki izan daitekeena. Badugu euskaraz bizitzeko hautua modu kontzientean egin duen jende-multzo zabala ere (batzuk, majo sufrututa, euskaltegitik atera berriak; gero eta gehiago, etxean aurreko belaunaldietatik euskara jasotzeko zortea izan dutenak). Badugu eskura eta erabilgarri dituen sormen-bideak euskaraz natural erabiltzeko gai den artista kuadrilla ederra ere. Badugu kapital publikoa. Norekin lan egin, norentzat, eta nor bidelagun hartuta. Eta badugu lanerako prest dagoen eta formazio egokia duen talde bat ere, «nukleo gogor» izateko bidean doana (Rober Gutierrezek egoki gogorarazten duen moduan, horietako asko euskal hiztun berriak, horrek dakarren onura nabarmenarekin). Kapital publiko zabal eta barreiatua hiztun komunitate trinko bihurtzeko lan egingo duena. (Agirre, 2015: 86-87).

Goiko aipuak aditzera ematen du euskararen lurraldearen gune batzuetan gutxieneko masa kritikoa osatzen ari dela. Masa kritiko hori aktibatze aldera pentsaturiko kontzeptu eta norabide batzuk deskribatuko ditugu hurrengo lerroetan:

4.1. Kartografiatu mapak

Azurmendik (1975) azaldutako moduan, arrazoiak baliatzen bagara ere, pertsonok animaliak gara funtsean. Eta gauza jakina da zer egiten duten animaliek, euren senari jarraiki, lurralde bat eurenganatu gura dutenean: lurralde hori markatu, bertako bazterrak oro erregistratu eta identifikatzeko eta, horrez gain, espezie bereko gainerako kideei euren eragin-eremuaren berri emateko. Halaxe jokatu beharko genuke geuk ere: euskararen lurraldea nazioarteko fenomeno eta pertsona eredugarrien izenekin eta, batez ere, euskal kultur ondaretik ateratako erreferentziekin markatu behar genuke (honi buruzko hausnarketa sakonagoa in Unzalu, 2011); haatik, Arestik bere «Bilbaoko kaleak» ospetsua idatzi zuenetik urte dezente igaro den arren, euskara arbuiatu, edota are, zanpatu izan zuten jeneral, konde, almirante eta politikarien izenak zein beronen garapena oztopatu duten gertara konkretuei erreferentziak ugariak dira oraindik Euskal Herriko kale-izen-degietan. Eta beste Azurmendi batek (1993) herri-jakituriak lehenagotik formulatua (*izena duen orok du izana*) koxka bat estututa zioen moduan, gauzak izendatzea berauek sorgintzea da, berauei bizia ematea, bilbadura konplexu bat ehuntzen laguntzea.

4.2. Eratu gune neuralgikoak, sarea josi

Behin mapak kartografiatuta eta norbere eragin-eremua zehaztuta, garrantzitsua da eremu horretan esangura-ekoizle izango den gune neuralgikoa erakitzea, hiltunen topagune ez ezik hainbat joan-etorriren iturburu bihurtuko den espazioa. Egia esan, bigarren betebeharrak horrek lehenengoak baino pisu handiagoa izan beharko du etorkizuneko hirian. Zerumugara begiratu aurretik, baina, azter dezagun labur-labur arlo honetan orain arte egindako bidea.

Duela 110 urte Bilboko Euzko Gaztediko euskaldunek lantalde bereizi moduan elkartzeko euren egoitzako gela bat hartu zutenetik, ia eten barik egon dira euskaraz bizitzeko lekuak (egun arnagune deitzen ditugunak) euskal hirietan. Horien bertsio eguneratua duela hogeitaz urte abiatu zen Bilboko Kafe Antzokiarekin eta, berezitasunak berezitasun, azken urteotan beste zenbait joan dira sortzen (Plateruena Durangon, Doka Donostian, Lazarraga Elkartek eginkizun duen proiektua Gasteizen, Müllerrenea Deustun, etab.). Horien lehen betebeharra da hiztunei eskaintzea praktika-rako eremuak eta, aldi berean, kalitatezko kultura-emankizunak.

Urte hauetan denetarik egon da gune horien ibilbidean. Bakoitzak ikusi beharko du balorazioa egiterako orduan zenbateko tartea hartzen duten argiek eta zenbatekoa itzalek, baina guztiak bat etorriko dira ondorengoa-rekin: gune itxi eta erabat babestua eraikitzea edo kanpoko eraginetara guztiz zabaltzea (horrek dakartzan arriskuekin), horra hor gune hauei tentsioa eragin dieten bi muturreko aukerak. Honelakoetan ohi den moduan, bien arteko oreka lortzean datza gakoa.

4.3. Hizkuntza-praktikak ingurunean barreiatu

«Ekarri euskara plazara, eztabaidara, basatzara, ur abisaletara. Lokaztu, busti, kutsatu (...) Leku hartu leku eginez. Ateak irekiz, harresiak bota. Aterpeak eraiki, taldetasuna josi» zioen Lorea Agirrek (in *Argia*, 2015) Korrikaren 19. ekitaldiko amaieran irakurritako mezuaren zati batean. Horra hor lortu beharreko jokaldi gaitza: harresiak eraistearekin batera aterpeari eustea. Zaila bai, baina horixe da dugun aukera bakarra XXI. mendeko Euskal Herri hiritartu honetan. Guneak sare bihurtzea da eginkizuna, aterpe izateari guztiz utzi barik, jakina. Eskaintza guztia leku fisiko bakar batean kontzentratu beharrean, hamaika hizkuntza-praktika desberdin hedatu behar dira hirietako kale, txoko, bilgune eta plazetan zehar. Arnaguneak eutsi behar dio sinergia-proposamenen iturburu-izaerari, baina euskarak dozenaka bidelagun eta gune-lagun bilatu beharko ditu plazan bere lekua hartzeko. Litekeena da horietako batzuekin tarteka euskaratik atera behar izatea eta elkarriketa elebidunak (euskaldun hartzailerekin) edo itzulpenak

erabili behar izatea. Bidean aurkituko ditugu tresnak eta metodologiak, argi dagoena baita etorkizuneko testuinguru hiritarrak konplexuak izango direla (hala dira dagoeneko) eta euskaltzaleoi etengabe moldatu beharra egokitu-tuko zaigula.

Baina ez dezagun gal artikulu honen haria. Zein izango da orduan etorkizuneko indar gidaria? Duela hilabete batzuk, azken hamarkadotan indarrean egon den paradigma eraldatu ahal duen proposamena egin zuen Pello Jauregik. Jauregik dioenez (in Rodríguez, 2014), ezinezkoa da hiztunen multzo nagusia motibazioetik (eta, bere ustez, berdin-berdin da zein izenlagun jarri motibazioari) erabilerara mugiaraztea. Bideak, hain zuzen ere, kontrako norabidean funtzionatzen du, hau da, portaeratik, jokamoldetik motibazio-ra. Beraz, lortu beharrekoak euskaraz funtzionatzen duten testuinguruak dira bere iritiz. Horiek lortuta, berauetan mugituko den hiztuna motibatuta sentituko da, ezinbestean, eta orduan bai, orduan erabilerarako jauzia emango du berak ere.

Corago aipatu dugun Korrika 19ren amaiera egunean Arkaitz Zarraga euskara irakasleari eginiko elkarrizketa argitaratu zuten *Berria* egunkarian. Zarragak (in Goikoetxea, 2015) orain aipatu dugun gogoeta berbera plazaratu zuen, funtsean: norbanakoak euskaldundu bai, baina bereziki testuinguruak eta esparruak euskaldundu behar direla. Gogora ditzagun, era berean, Lorea Agirrek (in *Argia*, 2015) egun horretan irakurritako mezuaren berbak, euskararen auzia auzi publikoa dela aldarrikatuz. Izan ere, testuinguruak euskalduntzeak *polis*-eko eragileez berba egitera behartzen gaitu, ezinbestean.

4.4. Herri-ekimenaren eta erakundeen lana uztartu

1980ko hamarraldiaz aritu garenean herri-mugimenduen eta erakunde ofizialen arteko tirabirez jardun dugu, eta aipatu dugu zelan hamarraldi amaieran euskara elkarten jardunak polarizazio hura gaituzten eta zubiak eraikitzen lagundu zuen. Garai hartan Arrasaten gertaturiko fenomeno bat aipatuko dugu segidan, erakusten duelako zertzuk emaitza izan ditzakeen gizarte zibilaren nerbioaren eta erakundeen ahalaren uztardurak. Deiane

Arrietak jaso du (2005) zertan zen euskarazko prentsaren kontsumoa Arrasaten *Arrasate Press* sortu baino lehen: *Argia*-k 143 ale saltzen zituen zenbaki bakoitzeko, *Ipurbeltz*-ek 148, *Aizu!*-k 65, *Jakin*-ek 58 eta *Elhuyar*-ek 55. *Arrasate Press* sortzean, aldiz, berehala hasi zen 1.700 ale zabaltzen *Arrasate* guztian, eta urtebetera 7.000 ziren astero banatzen zituen aleak. *Arrasate Press* sortu zuen AED elkartearen eta Udalaren arteko sinergiekin egin zuten posible hazkunde esponontzial hori. Ikusi dugu, halaber, zelan Bilbon, Getxon zein Gasteizen jauzi kualitatibo esanguratsuak eragin dituen bi indar horien arteko batuketak (beti ere elkarren izaera eta autonomia errespetatuta). Garrantzi estrategikoa dauka, beraz, ildo horretan sakontzeak, hurrengo aipaturiko ditugun bi adibideek erakusten duten moduan.

Korrika 19ren amaiera-ekitaldian elkarlanean prestaturiko irrati-telebista saioa da horietako bat: goiz horretan elkarrekin aritu ziren beharrez Bilbon EiTB, *Berria*, Hamaika Telebista, Uriola eta beste zenbait komunikabide, eta Euskal Herri guztira zabaldu zen horren emaitza. Elkarlan egokiaren bigarren adibideak 2015eko apirileko azken egunetara garamatza, ordurako Loraldia festibala antolatu baitzuten Bilbon hainbat laguneren artean, Anton Abadiak sustatutako Lore Jokoak gogoan zituztela. Festibala euskarazko kulturaren eta artearen adierazpide guztien topaketa izan zen eta ikuskizunak Bilboko eraikin nagusietan eskaini ziren (Azkuna Zentroa, Euskalduna Jauregia, Arriaga Antzokia etab.). Udalak eta Aldundiak ekimena lagundu zuten eta, antolatzaileen arabera, hurrengo urteetan festibalaren egitaraua aberatsagoa eta garatuagoa izango da. Ezin uka hirian arrasto sakona uzteko itxura daukala, eta hori ez zen posible izango gizarte zibilaren eta aginte publikoen arteko gutxieneko elkar-ulertze barik.

4.5. Erabakiguneetatik lidergoa

Herri-ekimenaren eta erakundearen arteko uztarduraz jardun dugu aurretian. Funtsezkoa da bi eragile horietako bakoitzaren lana, eta funtsezkoa da, era berean, erabakiak hartzen diren guneetan dagoenak, kudeaketa hutsera mugatu beharrez, tarteka aurrerapausoak proposatzea, norabide berriak markatzea, jauzi kualitatiboetarako oinarriak jartzea. Ekimen indibidualei

euren meritua aitortuta ere (erreparatu adibidez Gaizka Garitano Eibar Futbol Taldeko entrenatzailearen berbei in *Uztarría*, 2015), modu serio, jarraitu eta iraunkorrean aldaketa kualitatiboak eragin nahi badira ezinbestekoa da erabakiguneetatik trakzio-lana egitea. Horri dagokionez, azpimarratzeko modukoa da UEMAren eskariari erantzunez EITBko zuzendaritzak «urratsak» agindu izana ETB2n apurka-apurka euskara sartzeko eta euskaldunak kate horretan erdaraz berba egitera ez behartzeko (ikus Urkizu, 2014), azpimarratzekoa den bezala Gipuzkoako Foru Aldundia (2014) egiten ari den ahalegina euskarari lehentasuna emateko.

4.6. Itun soziopolitikoa (hegemoniaren bila aniztasunean)

Artikuluia amaitzeko unea heldu zaigu. Azken mendean zehar euskararen aldeko ekimenen atzean izan diren indarrak identifikatzen saiatu gara. Era berean, aurrera begira jarrita, norako posible batzuk ere zirriboratu ditugu. Bideak egon badaude, bertatik abiatzeko prest dagoenik ere bai (ibilian dabilzanak ere ugari dira dagoeneko). Zer falta zaigu orduan? Aterki sendo bat, bidean harrapatu ahal gaituzten ekaitz eta haizeteetatik babesteko. Euskara babesteko itun soziopolitiko iraunkorraren eskaerak urteak ditu jada eta berau gauzatzeko une egokia izan daitekeela deritzogu. Badakigu etorkizuna eleaniztuna izango dela. Mugaren alde banatan nagusi diren frantsezaz eta gaztelaniaz eta gure artera etorri berri direnek ekarritako mintzairez gain, ingelesa ere ia eguneroko berbeta bihurtu zaigu. Hiruzpalau hizkuntza jakitea dagoeneko ez da gutxi batzuen pribilegioa, Babelek gure artean sus-traiak bota baititu. Gizarte poliedriko hau kohesionatuko duen porlana euskara izan dadila proposatzea jendartearen gero eta eremu zabalagoak onartzen duen eskaera da, eta eskaera horri itun forma ematea dagokie gure politikariei. Esanikoaren erakusgarri da Bilboko Udalean 2014ko Euskararen Egunari begira alderdi guztien artean landutako akordioa; alderdien arteko tirabirak direla medio akordio hori azkenean erabat gorpuztu ez bazen ere (ikus horri buruz Larrabe, 2014, eta Larrinaga eta Lopategi, 2014), ipar bat markatzen du. Aurtengo hauteskunde-ziklo hau ere pasatuko da eta iritsiko da gaiari lasaitasunez heltzeko unea. Momentuz prozesua ez da heldutasun-puntura iritsi, baina ziur berandu baino lehenago kontsentsu

zabala lortuko duen ituna ikusiko dugula, euskarak, osasuntsu biziko bada, ezinbesteko dituelako bai desberdinen arteko hitzarmena, bai erakunde eta alderdien arteko unean uneko liskar politikoetatik babestuko duen akordio zabala.

Bibliografia

AGIRRE, Manex, 2015, «Arabako euskalgintza: kapital publikotik hiztun komunitaterantz», *Jakin*, 206, 73-88.

ALBERDI, Pedro, 2000, *Satorrak baino lurperago*. Irun: Alberdania.

ALTUNA, Olatz, 2011, «Euskararen kale erabilera Gasteizen», *Euskera*, 56 (3), 557-576.

ARANBARRI, Iñigo, 2000, *Gure mendea: ehun urte euskal kulturari*. Lasarte-Oria: Argia. Hemendik jaso: <http://www.argia.eus/mendea/kronikak/kronikak.htm>

ARBELAITZ, Lander; EIZAGIRRE, Estitxu; LÓPEZ, Axier, 2015, «Hizkuntzaren presioa alde aldatzera goaz», *Argia*, 2.455, 43-46.

ARGIA, 2015, «Korrikako lekukoan Euskal Herria zeharkatu duen mezua: Bagara nor», *Argia*. Hemendik jaso: <http://www.argia.eus/albistea/korrikako-lekukoan-eskuz-esku-euskal-herria-zeharkatu-duen-mezua-bagara-nor>

ARIZNABARRETA, Larraitz, 2012ko urriaren 28a, «Euskal distopiaz», *Berría*. Hemendik jaso: http://www.berria.eus/paperekoa/1513/004/001/2012-10-28/euskal_distopiaz.htm

ARRESE BEITIA, Felipe, 1879, «Ama euskeriari azken agurrak!». Hemendik jaso: <http://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/A/ArreseBeitiaKantaria004.htm>

ARRIETA, Deiane, 2005, «Arrasate Press: hamasei urte tokiko prentsaren aitzindaritzan», in ARRIETA, Mikel et al. *Kazetaritza euskaraz. Oraina eta geroa*. Bilbo: EHU. Hemendik jaso: http://www.ehu.es/argitalpenak/images/stories/libros_gratuitos_en_pdf/Ciencias_Sociales/Kazetaritza%20euskaraz%20oraina%20eta%20geroa.pdf

ATXAGA, Bernardo, 1978, *Etiopia*. Bilbo: Pott.

AZURMENDI, Joxe, 1975, *Gizona abere hutsa da*. Arantzazu: EFA.

AZURMENDI, Mikel, 1993, *Nombrar, embrujar. Para una historia del sometimiento de la cultura oral en el País Vasco*. Irun: Alberdania.

BAROJA, Pío, 1901, «El Vascuence». Hemendik jaso: <http://hispanismo.org/senorios-vascongados/7628-del-liberal-baroja-curioso-articulo-sobre-el-euskera.html>

DIAZ, Koldo, 2014, *Faceguk. Euskal identitatearen eraikuntza soziala etnografia digitaletik aztertua*. [Doktorego-tesia]. Leioa: EHU.

ETXEGOIEN, Fermin, 2004, *Neurona eta zeurona. Hizkuntza estetika bezala*. Iruñea: Pamiela.

EUSKARABA, 2009, *Datu soziolinguistikoak* [lan-dokumentua]. Gasteiz: Arabako Foru Aldundia. Hemendik jaso: <http://www.euskaraba.com/fitxategiak/fckeditor/Gasteizko%20Datu%20Soziolinguistikoak%28eus%29.pdf>

EUSKARABIDEA, 2011, *Mapa Sociolingüístico de Navarra*. Pamplona: Gobierno de Navarra. Hemendik jaso: http://www.euskarabidea.es/fitxategiak/dokumentuak/testuak/mapa-sociolingüístico-2011_informe-2.pdf

EUSTAT, 2011, «Euskal AEko urte 2ko eta gehiagoko biztanleak egoitza duten udalerriaren (>=40.000 bizt.) eta adinaren arabera; euskara-maila orokorra kon-tuan hartuta. 2011». Gasteiz: Eusko Jaurlaritza. Hemendik jaso: http://eu.eustat.es/ci_ci/elementos/ele0010600/tbl0010647_e.html#axzz3UvUSKRYJ

GARCIA, Adrian, 2013ko maiatzaren 5a, «Euskararekin jolasteko hamaika modu badaudela erakutsi dugu» [Kike Amonarrizi elkarrizketa], *Berria*. Hemendik jaso: http://www.berria.eus/paperekoa/1598/028/001/2013-05-05/euskararekin_jolaste-ko_hamaika_modu_badaudela_erakutsi_dugu.htm

GIPUZKOAKO FORU ALDUNDIA, 2014, «Euskarari lehentasuna emateko dekretua onartuko du Gipuzkoako Foru Aldundiak». Hemendik jaso: <http://w390w.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DPDOficinaPrensaDigitalWEB/nota/eu/1702/euskarari-lehentasuna-emateko-dekretua-onartuko-du-gipuzkoako-aldundiak>

GOIKOETXEA, Garikoitz, 2015eko martxoaren 29a, «Pertsonak barik, testuinguruak euskalduntzera joan beharko litzateke» [Arkaitz Zarragari elkarrizketa], *Berria*. Hemendik jaso: http://www.berria.eus/paperekoa/2244/009/478191/2015-03-29/pertsonak_barik_testuinguruak_euskalduntzera_joan_beharko_litzateke.htm

HIZKUNTZA POLITIKARAKO SAILBURUORDETZA, 2011a, V. *Mapa Soziolinguistikoa*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Hemendik jasoa: http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/noticia/v_mapa_sociolinguistikoa/eu_def/adjuntos/V%20%20Mapa%20EU.pdf

———, 2011b, V. *Inkesta Soziolinguistikoa*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Hemendik jasoa: http://www.euskara.euskadi.eus/contenidos/informacion/argitalpenak/eu_6092/adjuntos/V.%20Inkesta.pdf

LARRABE, Ainhoa, 2014ko abenduaren 3a, «Euskara normalizatzeko agiri bat sinatu du Bilboko Udalak», *Berria*. Hemendik jasoa: http://www.berria.eus/paperekoa/2040/008/001/2014-12-03/euskara_normalizatzeko_agiri_bat_sinatu_du_bilboko_udalak.htm

LARREA, Jose Maria, 1998, «Lili baten errautsa (edo haizeak nola baitu kea barreiatzen)», *Zenbat Gara*, 3, 32-37.

LARRINAGA, Josu, 2013, *Ttakun eta Scratch. Euskal pop musikaren hotsak. Nazio-identitatearen birdefinizioak eta disidentzia kulturalak euskal gizartearen eraldaketan*. [Doktorego-tesia]. Leioa: EHU.

LARRINAGA, Gaizka, LOPATEGI, David, 2014ko abenduaren 13a, «Gaztelaniaren Bilbo», *Berria*. Hemendik jasoa: http://www.berria.eus/paperekoa/1832/021/003/2014-12-13/gaztelaniaren_bilbo.htm

OTEIZA, Jorge, 1963, *Quousque Tandem...!, interpretación estética del alma vasca*. Donostia: Auñamendi.

PREST!, 2012, «Euskararen erabilera Bilboko kaleetan ia ez da igo azken 22 urteetan», *Prest!*, 139. Hemendik jasoa: <https://prestaldizkaria.wordpress.com/2012/07/16/euskararen-erabilera-bilboko-kaleetan-ia-ez-da-igo-azken-22-urteetan/>

RODRÍGUEZ, Txerra [*Garaigoikoa* modura sinaturiko artikulua], 2014ko abenduaren 1a, «Urratzaileak» [Blog mezua]. Hemendik jasoa: <http://blogak.com/garaigoikoa/urratzaileak>

SÁNCHEZ CARRIÓN, José María, 1987, *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las Lenguas*. Donostia.

SOZIOLINGUISTIKA KLUSTERRA, 2011, *Hizkuntzen kale -erabileraren VI. neurketa. 2011*. Hemendik jasoa: <http://www.sociolinguistika.eus/files/VI%20Kale%20Neurketa-%20Emitzen%20txostena.pdf>

UNAMUNO, Miguel, 2002, *Recuerdos de niñez y de mocedad*. Bilbao: Bibliotex, *Deia* bilduma.

UNZALU, Galder, 2011, «Sugea dantzan: *she's in fashion*-etik Bilbao euskaraz-era», *Bat*, 78, 71-96.

URIA, Iñaki, 2014ko urriaren 25a, «Irismena eta itomena», *Berria*. Hemendik jaso: http://www.berria.eus/paperekoa/1832/023/003/2014-10-25/irismena_eta_itomena.htm

URKIZU, Urtzi, 2014ko azaroaren 13a, «ETB 2n euskara sartzeko bidea “ibili ahala” egingo dutela agindu dute», *Berria*. Hemendik jaso: http://www.berria.eus/paperekoa/2273/036/002/2014-11-13/etb2n_euskara_sartzeko_bidea_ibili_ahala_egingo_dutela_agindu_dute.htm

UZTARRIA, 2015, «“Euskaldunen iraultza txiki” eske» [Gaizka Garitanoren hitzaldiaren kronika], *Uztarría*. Hemendik jaso: <http://uztarria.eus/aktualitatea/1426070921>.

ZALBIDE, Mikel, 2007, «Iparraldeko euskalgintza XIX. mendearen bigarren erdian: Zaldubi eta bere garaia», *Euskera*, 52 (3), 877-1008.

ZUBEROGOITIA, Aitor; ZUBEROGOITIA, Pedro, 2008, *Bertan Bilbo. Bizkaiko hiriburu eta euskara: XX. mendeko historia*. Bilbo: Bilboko Udala.

